



Yüksek Lisans Öğrencisi
Havva ÇELİK

Amasya Üniversitesi SBE
havvcelik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/000-0002-4874-053X>

Corresponding Author



Doç. Dr.
Songül KEÇECİ KURT

Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü
songul.kurt@amasya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4983-9897>

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 02/09/2022 11/09/2022

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1167257>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

1845-1846 Tarihli Nüfus Defterine Göre Hacıköy Kazâsındaki Müslüman Erkeklerin Meslekleri

Professions of Muslim Men in the Hacıkoy District According to the Population Register dated 1845-1846

Öz

İnsanlık tarihi içerisinde birey yaşamını idame ettirmek için bulunduğu bölgenin coğrafi şartlarına, imkânlarına, toplumun sosyo kültürel özelliklerine göre birçok uğraş edinmiştir. Genel olarak bu uğraşlar insan ve hayvan gücüne, el emeğine ve özellikle toplumun ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Zaman içerisinde uğraş veya iş dediğimiz ifadeler meslek kavramına dönüşmüştür. Günümüzde meslek; planlı bir yöntem ile bilgi ve becerilere dayalı, belli bir eğitimle elde edilen, insanlara faydalı mal üretmek, hizmet vermek ve maddi kazanç karşılığında yapılan iş olarak tanımlanmıştır. Ancak tarihi süreçte bazı yönlerden farklılık gösterdiği para kazanmak ifadesi ile birlikte değiş tokuş şeklinde bir sistemin olduğu da görülmektedir. Meslek geçmişte ve günümüzde var olan, gelecekte de var olmaya devam edecek bir kavramdır. Dolayısıyla toplumları sosyo-ekonomik bağlamda değerlendirmek açısından meslekler hakkında bilgi sahibi olmak zorunlu hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk nüfus sayımlarında o dönemde icra edilen meslekler hakkında da bilgiler yer almaktadır.

ATIF: ÇELİK Havva, KURT KEÇECİ Songül, "1845-1846 Tarihli Nüfus Defterine Göre Hacıköy Kazâsındaki Müslüman Erkeklerin Meslekleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/3 (Eylül 2022), s. (823-845)

CITE: ÇELİK Havva, KURT KEÇECİ Songül, "Professions of Muslim Men in the Hacıkoy District According to the Population Register dated 1845-1846", *Journal of History and Future*, 8/3 (September 2022), pp. (823-845)



Bu çalışmada Sivas Vilayetinin Amasya Sancağına bağlı Hacıköy Kazâsına ait Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri fonunda 2198 numaralı Müslim nüfus defteri üzerinden 19. yüzyılın ortalarında bölgede icra edilen meslekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel kaynağını oluşturan 1845-1846 yılına ait bu defter Hacıköy'ün 4 mahalle ve 6 köyünün nüfus kayıtlarını kapsamaktadır. Okunamayan birkaç meslek haricinde bu mahalle ve köylerde birbirinden farklı 66 meslek çeşidinin olduğu görülmüştür. Aynı dönemde Osmanlı ülkesindeki Müslümanların icra ettiği mesleklere oranla önemli ölçüde çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Bu meslekler vasıtasıyla Hacıköy'ün ekonomik ve sosyal durumu ile ilgili de bilgiler edinilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hacıköy, Nüfus Defteri, Müslüman, Meslek, 19. yüzyıl

Abstract

In the history of humanity, the individual has made many efforts in order to maintain his/her life according to the geographical conditions, opportunities and socio-cultural characteristics of the society in which he/she is located. In general, some of these occupations have been shaped according to human and animal power, manual labor and especially the needs of the society. Over time, the expressions we call occupation or work have turned into the concept of profession. Today, a profession is defined as a job based on knowledge and skills with a planned method, obtained with a certain education, producing useful goods for people, providing services in exchange for material gain. However, in the historical process it is also seen that there is a system in the form of exchange along with the expression of making money, which differs in some ways. Profession is a concept that has existed in the past and present, and will continue to exist in the future. Therefore, it has become mandatory to have information about professions in terms of evaluating societies in a socio-economic context. In the first population censuses conducted in the Ottoman Empire, there is also information about the professions performed.

In this study, the professions performed in the region in the middle of the 19th century were tried to determine through the Muslim population book numbered 2198 in the fund of the Ottoman Archive Population Books of the Presidential State Archives belonging to the Hacıköy Kazâ of the Amasya Sanjak of the Sivas Province. This notebook belonging to the year 1845-1846, which constitutes the main source of the study, covers the population records of 4 neighborhoods and 6 villages of Hacıköy. Apart from a few professions that cannot be read, it has been seen that there are 66 different types of professions in these neighborhoods and villages. In the same period, it is seen that there was a significant equality compared to the professions performed by the Muslims in the Ottoman country. Through these professions, information about the economic and social situation of Hacıköy can also be obtained.

Keywords: Hacıköy, Population Register, Muslim, Profession, 19th century.

Giriş

Çok köklü bir geçmişe sahip olan Amasya, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmese de Amasya tarihinin Büyük İskender döneminden (M.Ö. 336-323) önce Hititler'e kadar uzandığı düşünülmektedir. Helenistik Seleukoslar devrinde zaman zaman Pontus krallarının başşehri olmuş M.Ö. 63 yılında Roma Devleti hâkimiyeti altına geçmiştir. M.S. 3. yüzyılda bir piskoposluk merkezi olarak önem kazanmıştır.¹ Hitit, Frig, Pers ve Makedonya Krallıkları, Pontus ve Roma ardından Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmış, Evliya Çelebi'ye göre 1071 Malazgirt zaferinden sonra Selçuklu Sultanı Alparslan'ın komutanlarından Melik Danişmend Ahmet Gazi tarafından fethedilmiştir.²

Osmanlı Devleti'nin şehre hâkimiyeti 14. yüzyıl sonlarında gerçekleşmiştir. Kadı Burhaneddin ve Karamanoğulları ile Candaroğulları beyliklerinin Osmanlı için tehlike unsuru haline gelmesinden dolayı dönemin padişahı I. Murat 1386 tarihinde Kastamonu'yu Candaroğulları beyliğinden almıştır. Bundan sonra Osmancık, Gümüş ve Amasya Sancağının Osmanlı egemenliğini kabul ettiklerini bildirmeleri üzerine padişah I. Murat oğlu Şehzade Bayezid'ı 1386 tarihinde Amasya'ya göndermiştir.³

Amasya'ya bağlı Hacıköy Amasya'nın kuzey batısında yer alır. Hacıköy kazâsının merkezi Taşan dağının güney tarafında mevcut olan ovanın ortasında kurulmuştur. Doğuda Merzifon, batıda Osmancık, güneyde Mecidözü ve Amasya, kuzeyde Köprü kazâlarıyla çevrili olduğu bilinmektedir. Hacıköy'e İslam fetihlerinden önce Kemari/Kimri Türklerinin bir kısmı yerleşmiş bu vesileyle bu beldeye Kemari denilmiş ve üç yüz seneden fazla bu isim ile adlandırılmıştır. Kimri kabilesinden Sadrettin Artuk et-Türkmani el-Kaymari H.780 (M.1378-1379) tarihine kadar buraya inşa ettiği cami, mektep gibi ilmi ve dini yapılar vesileyle bu yörenin büyümesine katkıda bulunmuştur ve bu bölge Artukâbâd olarak adlandırılmıştır. Kemari ismi bir mahallenin adı olarak kalmış ve sonradan küçük değişime uğrayarak Cemare denilmiştir. Daha sonra sadrazam torunlarından Hacı Ahmed Çelebi'nin oğlu Mehmet Çelebi H. 896 (M.1490-1491) senesinden itibaren Gümüş madeni nazırı olarak uzun süre burada bulunmuş yörenin refah ve saadetini artırmaya gayret göstermiş ve ölümünden sonra onun hizmetlerinden dolayı buraya Hacı Nazır Köyü denilmiştir. Beldenin büyümeye devam etmesiyle Artukâbâd herkes tarafından bilinen bir mahalle olmuştur. Aynı zamanda bu tarihlerden sonra Hacı Nazır Köyü adından "nazır" ifadesi çıkarılmış, "Hacıköyü" namı yayılmaya başlamıştır. H.1280 (M.1863-1864) tarihine kadar Hacıköy ileri gelenleri, nahiye müdürleri bu kasabanın imarına ve gelişimine gayret ederek burayı Cemâre, Artukâbâd, Saray, Hacı Yahya, Ada Tepe, Beylik Çayır, Ermeni Kilisa, Çay adlarında sekiz mahalleden oluşan yeni bir kasaba haline dönüştürmüşlerdir. Kasabanın nüfusu artmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde yapılan idari düzenlemelerle Amasya, Sivas vilayetine bağlı bir sancak haline gelmiştir. Bu dönemde kazânın müftüsü meşhur ulemâdan Darendeli-zade el-Hâc İsmail Hakkı Efendi ve bütün kazânın ileri gelenlerinin gayretiyle H.1299 (M.1881-1882)'da önce nahiye merkezi

1 İlhan Şahin-Feridun Emecen, "Amasya", *TDVİA*, C.3, İstanbul 1991, s.1.

2 Evliya Çelebi, '*Seyahatname*', C. 1-2, Haz.: Seyit Ali Kahraman, Ankara 2013, s. 280.

3 Şahin-Emecen, *a.g.m.*, s. 1.

olan Hacıköyü, kazâ merkezi ve önceki kazâ merkezi olan Gümüş kasabası da nahiye merkezi olmuştur. Hacıköy; Hamamözü, Saraycık Nahiyesi, Kabakoz Nahiyesi ve Gümüş Nahiyelerinden oluşmaktaydı.⁴

Amasya'nın 1870-1882 yılları arasında Merkez (Amasya) ile beraber Osmancık, Merzifon, Erbaa, Mecitözü, Zile, Lâdik ve Maden-i Sim adlarında toplam sekiz kazâsı yer alıyordu. Sivas Vilayet Salmelerinde de görüldüğü üzere 1882'de Maden-i Sim kazâsının merkezi Hacıköy'e kaydırılarak Gümüşhacıköy adı ile yeni bir kazâ meydana gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından önce 31 Mayıs 1920 tarihinde TBMM tarafından çıkarılan kanunla Amasya Sivas vilayetinden ayrılarak merkezi ile beraber Havza, Köprü, Lâdik, Merzifon ve Gümüşhacıköy olmak üzere altı kazâsı olan bağımsız bir sancak haline getirilmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar Havza, Köprü, Lâdik, Merzifon ve Gümüşhacıköy kazâları ile birlikte Amasya vilayeti altı kazâ şeklinde varlığını sürdürmüştür. 1926 yılında Amasya vilayetinin Merzifon, İlisu, Taşova ve Gümüşhacıköy olmak üzere dört kazâsı mevcuttur.⁵ Günümüzde ise Amasya ilinin Göynücek, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Merzifon, Suluova ve Taşova ile birlikte altı ilçesi vardır.

Osmanlı Nüfus Sayımları ve Hacıköy Nüfus Defteri

Devletler sınırları içerisinde yaşayan nüfusu ve bu nüfusun potansiyelini bilmek ve buna göre sosyal, siyasal ve ekonomik politikalar geliştirmek isterler. Osmanlı Devleti de çeşitli nedenlerle ülkedeki vergi yükümlülerini, vergi gelirlerini ve toprağın mülkiyetini koşullarına uygun şekilde olabildiğince takip etmek istemiştir. Bu bilgiler ülkenin nüfusu hakkında ipuçları içermektedir.

Arapça nefis kelimesinin çoğulu olan nüfus “nefis; ruh, can, hayat” manasına gelen ve daha çok bir coğrafyada ikamet eden, oturan bireyleri ifade eder.⁶ Günümüzde arşivlerde mevcut olan ve Osmanlı nüfus sistemiyle ilgili verileri doğrudan aktaran en erken tarihli birinci el kaynaklar, 15-16. yüzyıllara dair vergi tespiti amacıyla gerçekleştirilmiş sayımların sonuçlarını gösteren tahrir defterleridir.⁷ Tahrir, Osmanlı malî teşkilâtında verginin tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilen sayımdır. Sözlükte “yazma, kaydetme, deftere geçirme” manasına gelen tahrîr sözcüğü terim olarak, Osmanlı maliye teşkilâtında vergilerin ve bu vergileri veren bireylerin adının belirlenmesi için icra edilen sayımlar ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade eder.⁸ Hane esasına göre sadece evli ve bekâr erkeklerin kayda geçirildiği bu defterlerden ait olduğu dönemin nüfusunun seyrini izlemek mümkündür.⁹ Hane Osmanlı Devleti'nde bir nüfus ve vergi birimi olarak ifade edilmiştir. Farsça'dan Türkçe'ye geçen hane sözcüğü ev, bina, ikametgâh; aile; manasında kullanılmaktadır.¹⁰

4 Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. 1, İstanbul 1329-1330, s. 351-362.

5 Ali Tuzcu-Kemal Tuzcu, *Seyahatnamelerde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

6 Nebi Bozkurt, 'Nüfus', *TDVİA*, C.33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.293-294.

7 Yunus Koç., 'Nüfus', *TDVİA*, C.33, TDV yayınları, İstanbul 2007, s.294-299.

8 , Mehmet Öz., 'Tahrir', *TDVİA*, C.39, TDV yayınları, İstanbul 2010, s.425-429.

9 Koç, *a.g.m.*, s.294-299.

10 Bununla birlikte hane baz alınarak genel nüfusa ulaşmak için Ömer Lütfi Barkan'ın haneyi ortalama beş kişi olarak kabul etmiştir. Bu teklif sonradan pek çok kimse tarafından kabul görmüştür. Ayrıca hane katsayısının bu miktardan daha az veya daha fazla olduğunu kabul edenler de vardır . Bkz. Nejat, Göyünç 'Hane', *TDVİA*, C.15, TDV yayınları, İstanbul 1997, s.552-553.

Osmanlı nüfusu ile ilgili araştırmalarda tahrir defterleri 17. yüzyılın sonuna kadar önemini korumuştur. Bu dönemden sonra tahrir defterleri düzenli tutulmadığından cizye ve avâriz defterleri nüfus ile ilgili çalışmalarda önemli kaynaklar haline gelmiştir. Osmanlı Devlet’inde 14-75 yaş arası gayrimüslim halktan; hasta, sakat ve işsiz olmamak kaydı ile alınan cizye vergisi kayıtlarını ihtiva eden cizye defterleri vardır. Sadece olağanüstü durumlarda Müslüman ve gayrimüslim halktan alınan avâriz vergilerinin düzenli ve yıllık toplanmaya başlamasına paralel olarak, 1620’lerden itibaren hem avarız sayımlarının hem de avarız defterlerinin kapsamı bütün vergi mükelleflerini ve bazen de vergiden muaf askeri sınıf mensuplarını içerecek şekilde genişletilmiştir.¹¹ Vergi mükelleflerini kaydetmek amaçlı oluşturulan tâhriir, avâriz ve cizye defterleri Osmanlı nüfusu alanında yapılan çalışmalarda sıkça başvurulan kaynaklar arasında yer almıştır.

19. yüzyılın başlarından itibaren milliyetçilik akımının etkisi tüm dünyada hissedilmeye başlanmış, tüm topluluklar nüfus istatistikleri elde etme çabası içine girmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde aynı zamanda Yeniçeri Ocağı’nın 1826 yılında kaldırılmasıyla modern orduya asker alınması ülkedeki erkek nüfusu belirleme ihtiyacını artırmıştır.¹² İşte II. Mahmut döneminde ilk nüfus sayımı Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla Rusya ile 1826-1828 yıllarında yapılan savaş sırasında gerçeklemiştir. Ancak savaş nedeniyle bu sayım tamamlanamamıştır. 1830’da bütün ülke genelinde erkek nüfus sayımı ve vergi mükellefi nüfusun tespiti kararı alınarak hemen uygulamaya geçilmiştir. Sayım görevlilerinin gittikleri bölgelerden elde ettikleri istatistikî bilgiler İstanbul’da toplanmaya başlamıştır. Nüfus ve emlak sayımlarıyla ilgili bu defterleri koruma altına almak, buradaki kayıtlara göre vergileri yeniden düzenlemek ve nüfus sayımlarındaki değişiklikleri tespit etmekle görevli bir dairenin kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Ceride Muhasebesi yapılandırılarak 1831 tarihinde Ceride¹³ Nezareti kurulmuştur. Dolayısıyla Rumeli ve Anadolu’da yapılan 1831 yılında yapılan sayım ilk nüfus sayımı olmuştur.¹⁴ 1831 sayımın neticelerine bakıldığında imparatorluğun Rumeli ve Anadolu gibi büyük toprak parçası üzerinde yaşayan Müslüman ve Hristiyan erkek nüfus tespit edilmiştir. İmparatorluk Müslüman nüfusunun sayısını askerlik, Hristiyan nüfusun da sayısını vergi mükellefiyeti bakımından öğrenme gereği duymuştur.¹⁵ Sayım sonucuna göre 1831’de kaleme alınmış icmal defterinde Anadolu’da ve Rumeli’de gerçekleştirilen sayım yerlerinde toplam nüfus yaklaşık 7.500.000 olarak görülmüştür. 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında nüfus hareketliliği de yoğun bir biçimde kendini göstermiştir. Bu hareketlerin oluşumuna etki eden ana faktör göç olup nüfusun

11 Oktay Özel, "Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri." *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*. 2001: 33-50.

12 Kemal .H Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (çev. B.Tırnakçı), Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2010.

13 1831 yılında sayım sonuçlarını değerlendirmek amacıyla Osmanlı’da maliye, nüfus ve sayım işlerinden sorumlu olarak kurulan dairenin adı Ceride’dir. Ceride sözlükte "defter; zabıtname, tutanak; gazete" manalarına gelmektedir. Daha önce haraç toplayan görevlilerin arazilerin yüzölçümlerini kayda geçirdikleri defterlere ceride denilmiş olduğundan sözcük bu vesileyle maliye terimi olarak kullanılmıştır. Süreç içerisinde ceride kayıtlarına mali cetvellerin yanı sıra günlük olaylar, ölüm ve doğum bilgileri de eklenmiştir.

14 Cevdet Küçük, ‘Ceride Nezâreti’, *TDVİA*, C.7, TDV yayınları, İstanbul 1993. s.409-410.

15 Enver Ziya Karal, ‘Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831’, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1995, s.8-22.

dağılımını ve yerleşme düzeni ile birlikte sosyal ve ekonomik yapıyı da derinden etkilemiştir. Daha sonra yeni bir nüfus sayımı 1844 senesinde gerçekleşmiş olup bu sayımdan sonra da birkaç sayım teşebbüsünün yapıldığına dair bilgilere kayıtlarda rastlanmıştır. Modern şekilde yapılan ilk nüfus sayımı da 1890'da tamamlanmıştır.¹⁶

Bu dönemde tutulan nüfus defterlerinden biri Sivas Vilayeti Amasya sancağına bağlı Hacıköy kazâsı Müslüman nüfus defteridir. Bu 1845-1846 yılına ait olan Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri fonunda (NFS.d.), 2198 numaralı defterdir. 116 sayfadan oluşup 19x48 ebadında bir defter olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmada 1845-1846 yılı Hacıköy kazâsına ait 2198 numaralı Müslüman nüfus defterine göre mahalle ve köylerde hane, nüfus sayısı ve meslekler bunun yanı sıra mesleklerin mahalle ve köy bazında dağılımı ve son olarak da icra edilen mesleklerin meslek gruplarına göre sınıflandırılması yapılmıştır. Bu bilgiler ışığında Hacıköy kazâsına ait 4 mahalle ve 6 köyde Müslüman erkeklerin icra ettikleri meslekler tespit edilerek bölgenin sosyal ve ekonomik tarihine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1. Hacıköy Kazâsı Müslümanlarının Nüfusu ve Meslekleri (1845-1846 Yılı Nüfus Defterine Göre)

Hacıköy kazâsına ait 2198 numaralı nüfus defterine göre kazâ irili ufaklı dört mahalle ve altı köyden oluşmaktadır. Bu mahalleler Saray, Cemare, Hacı Yahya ve Artukâbâd olup köyler Bademli, Balıklı, Kutluca, Balıklı'ya tâbi, Çebni ve Aralı'dır. "Balıklı tabi" başlığı altında tutulan kayıtlar muhtemelen bu yerin ya Balıklı'ya tâbi bir mezrası için veyahut deftere sonradan eklenenler için tutulmuştur. Çalışma esnasında Balıklı ve Balıklı'ya tâbi yerler için yapılan değerlendirmeler ayrı ayrı ele alınmıştır.

Tablo 1: Hacıköy Kazâsına Bağlı Mahalle ve Köylerde Yer Alan Hane-Nüfus Sayısı

MAHALLE ADI	HANE	ERKEK NÜFUS	TAHMİNİ NÜFUS
Saray	106	270	530
Cemare	116	315	580
Hacı Yahya	225	555	1125
Artukâbâd	222	595	1110
Toplam	669	1735	3345
KÖY ADI	HANE	ERKEK NÜFUS	TAHMİNİ NÜFUS
Bademli	28	80	140
Balıklı	5	12	25
Kutluca	24	84	120
Balıklı'ya tâbi	11	43	55
Çebni	89	200	445
Aralı	51	175	255
Toplam	208	594	1040

16 Nuri, Akbayar, 'Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi', İletişim Yayınları, C.5, İstanbul 1985, s.1238-1246.

Tablo 1 incelendiğinde en fazla haneye sahip olan mahalle Hacı Yahya Mahallesi olmasına rağmen erkek nüfusun daha fazla bulunduğu mahalle Artukâbâd Mahallesi'dir. Daha sonra erkek nüfus bakımından sırayla Hacı Yahya, Cemare ve Saray; hane olarak ise Artukâbâd, Cemare ve Saray Mahallesi gelmektedir. Toplam hane sayısı 669, nüfus sayısı 1735, tahmini nüfus 3345'tir. En fazla nüfus ve hanenin olduğu köy Çebni'dir. Sonrasında erkek nüfus olarak sırayla Aralı, Kutluca, Bademli, Balıklı'ya tâbi ve Balıklıdır. Hane bazında ise Aralı, Kutluca, Bademli, Balıklı'ya Tabi ve Balıklı gelmektedir. Toplam hane sayısı 208, erkek nüfus sayısı 594, tahmini nüfus 1040'tır. Sadece erkek nüfusun sayıldığı düşünülürse hane sayısının beş katı kadar nüfusun kazâda yaşadığı tahmin edilebilmektedir.

Tablo 2: Hacıköy Kazâsına Bağlı Mahallelerde Yer Alan Müslümanların Meslekleri

Sıra No	Meslekler	Sıra No	Meslekler	Sıra No	Meslekler
1	Attar	22	Hatip	43	Müezzin
2	Bakkal	23	Helvacı	44	Müderis
3	Berber	24	Hizmetkâr	45	Nalbant
4	Berber Çırağı	25	İmam	46	Nalbant Çırağı
5	Bezzaz	26	İrgad	47	Natır
6	Bıçakçı	27	Kahveci	48	Oduncu
7	Bostancı	28	Kalaycı	49	Sa'il
8	Çerçi	29	Kâtip	50	Satıcı
9	Çiftçi	30	Katırcı	51	Semerci
10	Çoban	31	Keçeci	52	Semerci Çırağı
11	Çulha	32	Kiracı	53	Serraç
12	Değirmenci	33	Kiremitçi	54	Şıracı
13	Derviş	34	Leblebici	55	Talebe
14	Dikici	35	Leblebici Halifesi	56	Talebe Monla
15	Duhancı	36	Monla (Molla)	57	Tarakçı
16	Dülger	37	Muallim-i Sıbyan	58	Tellak
17	Eskici	38	Muhtar-ı Evvel	59	Temürçi (Demirci)
18	Etmekçi (Ekmekçi)	39	Muhtar-ı Sâni	60	Terzi
19	Hademe	40	Mumcu	61	Tuzcu
20	Hafız	41	Muytab	62	Urgancı
21	Hamal	42	Muytab Çırağı	63	Urgancı Çırağı

Tablo 3: Hacıköy Kazâsına Bağlı Köylerde Yer Alan Meslekler

Sıra No	Meslekler	Sıra No	Meslekler	Sıra No	Meslekler
1	Bekçi	6	Hizmetkâr	11	Muallim-i Sıbyan
2	Çiftçi	7	İmam	12	Muhtar-ı Evvel
3	Çoban	8	İrgad	13	Muhtar-ı Sâni
4	Değirmenci	9	Kiracı	14	Rençber
5	Hasırcı	10	Monla (Molla)		

Tablo 2 ve Tablo 3 incelendiğinde Hacıköy kazâsının mahalle ve köylerinde toplamda birbirinden farklı olarak 66 meslek türü mevcuttur. Bu meslek türlerinin 63 tanesi mahallelerde bulunan Müslümanlar, 14 tanesi de köylerde bulunan Müslümanlar tarafından icra edilmektedir. Ayrıca defterde Saray Mahallesi'nde iki numaralı hanede ikamet eden Murtaza oğlu Mehmed bin İbrahim, muhtar-1 evvel göreviyle birlikte leblebici mesleğini icra etmektedir. Aynı mahallede muhtar-1 sâni görevini yerine getiren üç numaralı hanede yaşayan Hacı Abdullah oğlu Halil bin Mehmed'in tuzcu mesleğini de icra ettiği kayda geçmiştir. Cemare Mahallesi'nde üç numaralı hanede ikamet eden Karabel oğlu Osman bin Osman adlı kişi de hem muhtar-1 sâni görevini hem de çulha mesleğini icra ettiği görülmektedir. Hacı Yahya Mahallesi'nde dört numaralı hanede yaşayan Marıncalı oğlu Ahmed bin Ahmed muhtar-1 sâni göreviyle birlikte nalbant mesleğini de icra ettiği defterde mevcuttur. Son olarak Artukâbâd Mahallesi'nde üç numaralı hanede yaşayan Hacı İsmail bin Hüseyin adlı kişi hem muhtar-1 evvel görevini, hem de leblebici mesleğini icra etmektedir.

Köyler incelendiğinde Balıklı köyünde bir numaralı hanede ikamet eden Bartaz oğlu Oruç bin Hasan adlı kişi köyün muhtarlık göreviyle birlikte çiftçilik yapmaktadır. Kutluca köyünde bir numaralı hanede yaşayan Köse Ömer oğlu Mehmed bin Ömer adlı şahıs hem molla hem de köyün imamıdır. Balıklı'ya Tabi köyünde muhtarlık görevinin yanı sıra çiftçilik mesleğini de icra eden bir numaralı hanede yaşayan Bayram oğlu Ali bin Mehmed'dir. Aralı köyünde muhtar-1 sâni ve muhtar-1 evvel görevini yerine getiren iki kişinin de ayrıca çiftçilik yaptığı kayıtlarda mevcuttur. Bunlar muhtar-1 evvel görevini yerine getiren iki numaralı hanede bulunan Zurnacı oğlu Mustafa bin Hüseyin, muhtar-1 sâni görevini yerine getiren üç numaralı hanede ikamet eden Memiş oğlu Ahmed bin Mehmed'dir.

4. Hacıköy Kazâsı Mahalle ve Köylerindeki Müslümanların İcra Ettikleri Meslekler (1845-1846 Yılı Nüfus Defterine Göre)

Meslek, Türk Dil Kurumu tarafından "*Belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş*" olarak tanımlanmıştır.¹⁷ Tarih boyunca İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için belirli uğraşlara girişmiş, bunlar da zamana ve ihtiyaçlara göre değişmiş ve gelişmiştir. 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı ülkesinde icra edilen meslekleri öğrenebilmek adına nüfus defterleri büyük önem arz etmektedir. Hane reislerinin uğraştığı meslekler defterlere kaydedilmiştir. Bu bölümde Hacıköy kazâsının Müslüman erkeklerin icra ettiği meslekler ele alınacak, bunlar belli sınıflara ayrılarak incelenecektir.

Tablo 4: Saray Mahallesi'nde Yer Alan Meslekler

Mahalle Adı	Sıra No	Meslek	Adedi	Mahalle Adı	Sıra No	Meslek	Adedi
SARAY	1	Çiftçi	18	SARAY	18	Hademe	1
	2	Irgad	13		19	Etmekçi (Ekmekçi)	1
	3	Hidmetkâr (Hizmetkâr)	12		20	Kâtip	1
	4	Çulha	11		21	Kiremitçi	1
	5	Leblebici	7		22	Tarakçı	1
	6	Değirmenci	6		23	Nalbant Çırağı	1
	7	Oduncu	6		24	Talebe	1
	8	Urgancı	5		25	Leblebici Halifesi	1
	9	Muytab	3		26	Kahveci	1
	10	Kiracı	3		27	Satıcı	1
	11	Dikimci	2		28	Mahalle İmamı	1
	12	Terzi	2		29	Muhtar-ı Evvel	1
	13	Keçeci	2		30	Muhtar-ı Sâni	1
	14	Nalbant	2		31	Cami-i Kebir İmamı	1
	15	Temürçi (Demirci)	2		32	Müezzin	1
	16	Saraç (Serraç)	1		33	Natır	1
	17	Şıracı	1				

Tablo 4 incelendiğinde Saray Mahallesi'nde Müslüman erkekler arasında meslek sahibi olanların sayısı 111'dir. Toplam Müslüman erkeklerin nüfusunun 270 olduğu düşünülürse hane reislerinin %41,1'inin bir mesleği olduğu görülmektedir. En çok icra edilen meslekler arasında çiftçi, ırgad ve hizmetkâr yer almaktadır.

Tablo 5: Cemare Mahallesi'nde Yer Alan Meslekler

Mahalle Adı	Sıra No	Meslek	Adedi	Mahalle Adı	Sıra No	Meslek	Adedi
CEMARE	1	Çiftçi	34	CEMARE	16	Semerci	1
	2	Irgad	30		17	Eskici	1
	3	Çulha	9		18	Irgatçı	1
	4	Hizmetkâr	9		19	Berber Çırağı	1
	5	Oduncu	8		20	Tarakçı	1
	6	Çoban	7		21	Kiremitçi	1
	7	Urgancı	6		22	Bostancı	1
	8	Urgancı Çırağı	5		23	Semerci Çırağı	1
	9	Terzi	4		24	Sail	1
	10	Kahveci	4		25	Dikici	1
	11	Muytab	4		26	Talebe	1
	12	Berber	3		27	Mahalle İmamı	1
	13	Keçeci	2		28	Muhtar-ı Evvel	1
	14	Attar	2		29	Muhtar-ı Sâni	1
	15	Diğer Mahalle İmamı	2				

Tablo 5 incelendiğinde Cemare Mahallesi'nde yaşayan toplam 315 Müslüman erkek nüfus içerisinde bir meslek sahibi olanların sayısı 143'dür. Bu oran yaklaşık %45,3'e tekabül etmektedir. En çok icra edilen meslekler arasında çiftçi, ırgad ve çulha gelmektedir.

Tablo 6: Hacı Yahya Mahallesi'nde Yer Alan Meslekler

Mahalle Adı	Sıra No	Meslek	Adedi	Mahalle Adı	Sıra No	Meslek	Adedi
HACI YAHYA	1	Çiftçi	67	HACI YAHYA	21	Leblebici	3
	2	Muytab	48		22	Hatip	2
	3	Urgancı	41		23	Berber	2
	4	Irgad	27		24	Monla	1
	5	Oduncu	19		25	Talebeden Monla	1
	6	Hizmetkâr	15		26	Kâtip	1
	7	Terzi	6		27	Muytab Çırağı	1
	8	Dikimci	6		28	Bıçakçı	1
	9	Nalbant	5		29	Dülger	1
	10	Urgancı Çırağı	5		30	Kahveci	1
	11	Çulha	5		31	Mumcu	1
	12	Sail	5		32	Duhancı	1
	13	Demirci	5		33	Tuzcu	1
	14	Değirmenci	5		34	Bezzaz	1
	15	Talebe	4		35	Eskici	1
	16	Semerci	4		36	İmamı Evvel	1
	17	Attar	4		37	İmamı Sâni	1
	18	Çoban	4		38	Muhtar-ı Evvel	1
	19	Helvacı	3		39	Muhtar-ı Sâni	1
	20	Kiracı	3		40	Muallimi Sıbyan	1

Tablo 6 incelendiğinde Hacı Yahya Mahallesi'nde bulunan toplam 555 Müslüman erkek nüfus içerisinde herhangi bir meslek sahibi olanların sayısı 305'tir. Müslüman erkeklerin %54,9'u bir meslek icra etmektedir. En çok icra edilen meslekler arasında çiftçi, muytab ve urgancı olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Artukâbâd Mahallesi'nde Yer Alan Meslekler

Mahalle Adı	Sıra No	Meslek	Adedi	Mahalle Adı	Sıra No	Meslek	Adedi
ARTUKÂBÂD	1	Irgad	73	ARTUKÂBÂD	23	Derviş	2
	2	Çiftçi	54		24	Hafız	2
	3	Oduncu	19		25	Talebe Monla	2
	4	Hizmetkâr	16		26	Talebe	1
	5	Çoban	15		27	Berber	1
	6	Urgancı	13		28	Duhancı	1
	7	Temürçi (Demirci)	13		29	Attar	1
	8	Çulha	10		30	Bakkal	1
	9	Sail	6		31	Nalbant	1
	10	Leblebici	5		32	Semerci Çırağı	1
	11	Muytab	5		33	Tellak	1
	12	Keçeci	5		34	Hamal	1
	13	Eskici	4		35	Dülger	1
	14	Değirmenci	4		36	Çerçi	1
	15	Muallimi Sıbyan	4		37	Kalaycı	1
	16	Monla	4		38	Dikimci	1
	17	Kahveci	3		39	Semerci	1
	18	Terzi	3		40	Kâtip	1
	19	Kiracı	2		41	İmam-ı evvel	1
	20	Bıçakçı	2		42	İmam-ı sâni	1
	21	Katırcı	2		43	Muhtar-ı evvel	1
	22	Müderris	2		44	Tuzcu	1

Tablo 7 incelendiğinde Artukâbâd Mahallesi'nde toplam 595 Müslüman erkek nüfus içerisinde bir meslek sahibi olanların sayısı 283'tür. Müslüman erkeklerin %47,5'i herhangi bir meslek ile uğraşmakta ve en çok icra edilen meslekler arasında ırgad, çiftçi ve oduncu yer almaktadır.

Bu bilgiler ışığında ilgili yerleşim yerinin mesleki yapılanması ve dolayısıyla kısmen de olsa ekonomik durumu hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz Dört mahalle genel olarak değerlendirilirse Hacıköy kazâsı mahallelerinde Müslüman erkekler arasında 19. yüzyılın ortalarında ortalama en yoğun olarak icra edilen meslekler çiftçilik (173 kişi) ve ırgad (143 kişi) ıktır. Bu kayıtlar Hacıköy kazâsında halkın büyük çoğunluğunun tarımla uğraştığını göstermektedir. Çoban sayısı toplamda 26 kişidir dolayısıyla yörede çok yaygın bir hayvancılıktan bahsetmek mümkün değildir. Öte yandan dikkat çeken diğer bir durum ise dilencilik bir meslek gibi belirtilmiş ve deftere "Sa'il" şeklinde en çok Artukâbâd Mahallesi'ndedir yazılmıştır, bunların sayısı kazâ içinde toplamda 12 kişidir.

Tablo 8: Hacıköy Kazâsı Köylerinde Müslüman Erkeklerin İcra Ettikleri Meslekler

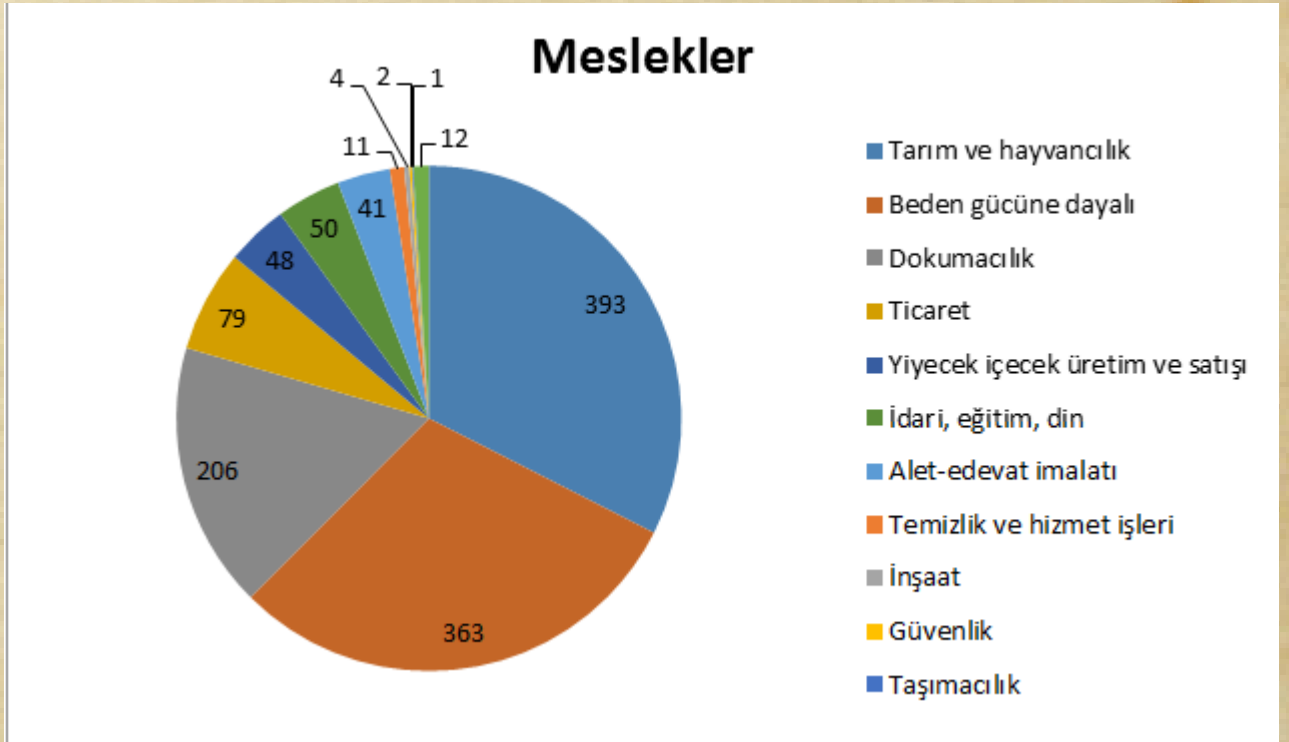
Köy Adı	Sıra No	Meslek	Adedi	Köy Adı	Sıra No	Meslek	Adedi
Bademli	1	Çiftçi	30	Bademli	5	Değirmenci	1
	2	Çoban	7		6	Bekçi	1
	3	Irgad	2		7	Muallimi Sıbyan	1
	4	Hizmetkâr	1		8	Köyün imamı	1
Balıklı	1	Çiftçi	4	Balıklı	3	Bekçi	1
	2	Hizmetkâr	1				
Kutluca	1	Çiftçi	30	Kutluca	4	Monla	2
	2	Çoban	3		5	Hizmetkâr	1
	3	Değirmenci	2		6	Köyün Muhtarı	1
Balıklı'ya Tâbi	1	Çiftçi	18	Balıklı'ya Tâbi	5	Hizmetkâr	1
	2	Çoban	3		6	Köyün Muhtarı	1
Aralı	1	Çiftçi	60	Aralı	5	Hasırcı	2
	2	Hizmetkâr	5		6	Kiracı	1
	3	Irgad	3		7	Köyün Muhtarı	1
	4	Çoban	2				
Çebni	1	Irgad	52	Çebni	5	Hizmetkâr	1
	2	Çiftçi	33		6	Köyün İmamı	1
	3	Çoban	3		7	Muhtar-1 Evvel	1
	4	Rençber	1		8	Muhtar-1 Sâni	1

Tablo 8 incelendiğinde Bademli köyünde toplam 80 kişi Müslüman erkek nüfus içerisinde herhangi bir meslek sahibi olanların sayısı 44'tür. Balıklı köyünde 12 kişilik Müslüman erkek nüfusu içerisinde herhangi bir meslek sahibi olanların sayısı 6'dır. Kutluca köyünde 84 kişilik toplam Müslüman erkek nüfus içerisinde herhangi bir meslek sahibi olanların sayısı 39'dur. Balıklı'ya bağlı yerde toplam 43 kişilik Müslüman erkek nüfus içerisinde herhangi bir meslek sahibi olanların sayısı 23'tür. Çebni köyünde toplam 200 kişilik Müslüman erkek nüfus içerisinde herhangi bir meslek sahibi olanların sayısı 93'tür. Aralı köyünde toplam 175 kişilik Müslüman erkek nüfus içerisinde herhangi bir meslek sahibi olanların sayısı 74'tür. Kayıtlarda yer alan bu köylerde en çok icra edilen meslekler çiftçi (175 kişi), ırgad (57 kişi) ve çoban (18 kişi)dir. Bu bilgiler ışığında Hacıköy kazâsı mahallelerinde olduğu gibi köylerinde de halkın büyük çoğunluğunun tarım ve hayvancılıkla uğraştığı görülmektedir.

5. Hacıköy Kazâsı Nüfus Defterine Göre Mahalle ve Köylerde İcra Edilen Meslek Gruplarının Dağılımı ve Sınıflandırılması¹⁸

İncelenen defterde mahalle ve köylerde icra edilen farklı özelliklere sahip 66 meslek çeşidinin olduğu yukarıda ifade edilmişti. Aşağıdaki Tablo 9’da ise söz konusu olan yerleşim yerinde icra edilen meslekler bir sınıflandırmaya tâbi tutularak gruplandırılmış ve hangi mesleğin hangi grupta olduğu belirtilmiştir. Tablo 9’dan anlaşılacağı üzere mevcut meslekler birbirinden farklı 12 gruba ayrılarak sınıflandırılmıştır. Bunun sebebi hangi alanda daha fazla yoğunlaşıldığına tespit edilebilmesidir. Ancak meslek olarak kayda geçen işi olmayanlar sınıfı da değerlendirmeye katkı sağlamak için gruplandırılmaya dâhil edilmiştir. Bu durumda meslek gruplarında yapılacak istatistiki bilgilere göre 393 kişi tarım ve hayvancılık, 363 kişi beden gücüne dayanan, 206 kişi dokumacılık, 79 kişi ticaret, 48 kişi yiyecek ve içecek üretimi ve satışı, 50 kişi idari, eğitim ve din, 41 kişi alet-edevat imalatı, 11 kişi temizlik ve hizmet işleri, 4 kişi inşaat, 2 kişi güvenlik, 1 kişi taşımacılık ve bunun dışında daha önce belirttiğimiz üzere meslek olarak kayda geçen ve işi olmayanlar grubunda ise 12 kişi mevcuttur.

Grafik 1: Hacıköy Kazâsında İcra edilen Meslek Dalları



Defterde yer alan bu bilgiler doğrultusunda adı geçen yerleşim yerinde önemli ekonomik faaliyeti tarım ve hayvancılıktır. Diğer önemli bir ekonomik faaliyet dokumacılık olmuştur.¹⁹

18 Bazı meslekler ile ilgili açıklamalara dipnotlarda yer verilmiştir.

19 Dokumacılık Amasya’da uzun süre etkili olan en önemli ekonomik faaliyetlerden biridir. Nitekim Amasya’nın da içinde bulunduğu Doğu’nun işlek ticaret yollarında, kervanların taşıdığı başlıca meta

Tablo 9: Hacıköy Kazâsında Yer Alan Meslek Gruplarının Sınıflandırılması ve Dağılımları

Sıra No	Meslek Grupları	Meslek Adı
1	İdari, eğitim ve din ile ilgili meslekler	1- Muhtar-ı Evvel 2- Muhtar-ı Sâni 3- Muallim-i Sıbyan 4- Monla (Molla) 5- Müderris 6- Talebe 7- Talebe Monla 8- Hafız 9- Kâtip 10- İmam 11- Hatip 12- Müezzîn 13- Dervîş
2	Yiyecek içecek üretim ve satışı ile ilgili meslekler	1- Değirmenci 2- Etmekçi (Ekmekçi) 3- Helvacı 4- Kahveci 5- Leblebici 6- Leblebici Halifesi 7- Tuzcu 8- Duhancı 9- Şıracı
3	Alet-Edevat imal edenler ile ilgili meslekler	1- Bıçakçı 2- Nalbant 3- Nalbant Çırağı 4- Semerci 5- Semerci Çırağı 6- Serraç 7- Temürçi (Demirci)

dokuma sektörünün de hammaddesi olan ipektir. 16. yüzyıldan itibaren Anadolu'da ipekli dokuma merkezleri olarak başta Bursa olmak üzere, İstanbul, Erzincan, Tokat, Amasya, Mardin, Konya, Bilecik gibi yerler öne çıkmıştır. Amasya'nın ipek üretim potansiyeli, bazı yabancı girişimcilerin de dikkatini çekmiş ve 19. yüzyıl ortalarında Almanlar, birtakım yatırımlar çerçevesinde Amasya'da kolonileşme eğilimi göstermişlerdir. Bkz. Hadi Belge, "İsveçli Gezgin Jean Otter'in Şark Seyahati: Tokat ve Amasya İzlenimleri (1734-1744)." *Turkish Studies* 16: 3, 2021, s.251-266; Hadi Belge, Alman Kolonyal Politikaları ve Protestan Misyonerliği İçin Bir Örnek: Amasya Atabey Çiftliği (1879-1919). *History Studies* (13094688), 2018, 10(8).

4	Temizlik ve Hizmet işleri ile ilgili meslekler	1- Berber 2- Berber Çırağı 3- Kalaycı 4- Tellak 5- Hademe 6- Natır
5	Dokumacılık ile ilgili meslekler	1- Bezzaz 2- Çulha 3- Dikici 4- Keçeci 5- Muhtab 6- Terzi 7- Urgancı 8- Urgancı Çırağı 9- Hasırcı 10- Muhtab Çırağı
6	Ticaret ile ilgili meslekler	1- Çerçi 2- Eskici 3- Kiracı 4- Mumcu 5- Oduncu 6- Tarakçı 7- Bakkal 8- Attar 9- Satıcı
7	Beden gücüne dayalı meslekler	1- Hamal 2- Hizmetkâr 3- Irgad 4- Rençber
8	Tarım ve hayvancılık ile ilgili meslekler	1- Çiftçi 2- Bostancı 3- Çoban
9	İnşaat ile ilgili meslekler	1- Dülger 2- Kiremitçi
10	Taşımacılık ile ilgili meslekler	1- Katırcı
11	Güvenlik ile ilgili meslekler	1- Bekçi
12	İşi olmayanlar	1- Sa'il
		66

5.1. İdari, Eğitim ve Din İle İlgili Meslekler

Hacıköy'de Saray Mahallesi'nde bir muhtar-ı sâni, bir muhtar-ı evvel²⁰ ve kâtip²¹ bulunmaktadır. Ayrıca mahallede Cami-i Kebir'in imamı olmak üzere iki imam görev yapmaktadır.

Cemare Mahallesi'nde bir muhtar-ı evvel, bir muhtar-ı sâni bulunmaktadır. Eğitim alanında bir talebe vardır. Bunun dışında defterde geçen ifadeye göre mahallenin imamı dışında diğer mahalle imamından bahsedilmektedir.

Artukâbâd Mahallesi'nde bir muhtar-ı evvel ve bir muhtar-ı sâni bulunmaktadır. Eğitim ile ilgili de dört monla²², dört muallim-i sıbyan²³, iki talebe monla ile birlikte birer

20 Sözcükte seçilmiş manasına gelen muhtar kelimesi, terim olarak da mahalle veya köyün işlerini idare etmek için atanmış/seçilmiş idareci anlamına gelir. Muhtarlık sistemi ilk önce İstanbul'da uygulanmaya başlandı. İlk muhtarlar seçim yoluyla değil tayin edilerek iş başına getirildiler. Daha sonra İstanbul dışında Kastamonu sancağına tabi Taşköprü'de ayan olarak görev yapan Hacı Ömer adındaki kişinin vergi toplamada haksızlık ve halka kötü davranması nedeniyle ortadan kaldırılmasıyla yöreye tekrar bir ayan seçimini engelleyen Mustafa Ağa bunun yerine İstanbul'da uygulanan muhtarlık sistemini getirdi. Her mahallede halkın gözünde saygınlığı olan, deneyimli, namuslu ve maharetli kimselerden seçtiği iki kişiyi muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sâni olarak görevlendirdi. Bu uygulamalardan memnun kalınca muhtarlık teşkilatı ülkede yaygınlaştı. Bkz. Ali, Akyıldız., 'Muhtar', *TDVİA*, C.31, TDV yayınları, Ankara 2020, s.51-53.

21 Devlet kurumlarında çeşitli hizmetleri yerine getirilmesiyle vazifeli memur olarak ifade edilir. Sözlükte ise yazı işleriyle ilgilenen kişi, sekreter, yazıcı; bilge kişi ve muharrir anlamına gelir. Bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, 'Kâtip', *TDVİA*, C.25, TDV Yayınları, Ankara 2022, s.49-52. Osmanlı devletinde kâtip meslek grubunun varlığına dair ilk kaynaklar Orhan Bey dönemine kadar gider. Devlet kurumlarındaki bütün resmi yazışmalar bunların elinden geçtiği ve devletin her türlü sırrını bildikleri için kâtipliğe çok önem verilirdi. Bkz. Erhan Afyoncu, Recep Ahışalı, 'Kâtip', *TDVİA*, C.25, TDV yayınları, Ankara 2022., s.53-55.

22 Monla, munla ve mulla şeklinde de ifade edilen sözcüğün Arapça'da "efendi, sahip, amir" anlamındaki mevladan geldiği kabul edilmektedir. Arapça'da "efendimiz" manasındaki mevlananın değişimi sonucu ortaya çıktığı tahmin edilen ve daha eski bir kullanım olduğu düşünülen monla (munla) sözcüğündeki "n" harfi zaman içerisinde "l"ye dönüşmüştür. Osmanlı'nın kuruluşundan önceki devirde molla adına bir ilmi unvan olarak yer verildiği ve Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin sufiliklerinden çok ilmi özelliklerine atfedilerek Molla-i Rum şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. Bu unvan çoğunlukla müderrislikten sonraki mevleviyet rütbesi denilen dereceye yükselen büyük âlimlerle Süleymaniye müderrislerinden mansıp olarak önce 300 akçelik kadılık mesleğine akabinde 300 akçeden yukarı mevleviyete tayini yapılan birinci sınıf kadılarına verildi. İstanbul kadısına genellikle "İstanbul efendisi" tabiri kullanılmakla birlikte öteki vilayetlerin kadıları için örneğin "Edirne mollası" veya "Mısır mollası" tabiri kullanılırdı. Osmanlı tarihinde Molla Fenari, Molla Hüsrev, Molla Gürani ve İzzet Molla gibi unvanı atama ile birleşip devam edenler bayağı azdır. 16. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak ilmiye sınıfında "zadegân" diye anılan ulema nesli türeyince "beşik uleması" diye ifade edilen bir grup ortaya çıkmış ve bunlara "molla bey" unvanı verilmesiyle birlikte ötekilerden ayrı sosyal bir sınıfa mensubu oldukları belirtilmek istenmiştir. Babası molla unvanına sahip olan çocukların bu sınıfa dâhil edilebilmesi için şeyhülislamın muvafakati şartı aranırken molla unvanı bulunmayan ilmiye mensubu vezirlerin ve memurların çocuklarına molla bey unvanının elde edilmesi padişahın iradesine bağlanmıştır. Osmanlı Devletinin son devirlerinden itibaren molla ifadesi sosyal açıdan değer kaybına uğramıştır. Bu nedenle medrese talebeleri isimleriyle değil molla diye çağırılmaya başlamıştır. Bkz. Hamid Algar, 'Molla', *TDVİA*, C.30, TDV yayınları, Ankara 2020, s.238-239.

23 Sıbyan mekteplerinde beş-on yaş aralığındaki çocuklara dini bilgiler vermek ve okuma yazmayı öğretmek amacı vardır. Sıbyan mektepleri neredeyse her mahallede birer tane bulunmasından dolayı

talebe, hafız ve diğer mahallelerde bulunmayan iki müderris²⁴ kayda geçmiştir. Ayrıca bir imam-ı evvel de yer almaktadır.

Hacı Yahya Mahallesi'nde bir muhtar-ı evvel, bir muhtar-ı sâni ve bir kâtip bulunmaktadır. Eğitim ile ilgili olarak da dört talebe, bir muallim-i sıbyan olup diğer mahallelerde olmayan iki de hatip mevcuttur. Ayrıca bir imam-ı evvel, imam-ı sâni bir de iki derviş yer almaktadır.

Bademli köyünde sadece köyün imamı ve bir muallim-i sıbyan yer almaktadır. Balıklı köyünde ise hiç bulunmamaktadır. Kutluca köyünde iki monla ve köyün muhtarından bahsedilmektedir. Balıklı'ya tâbi köyünde idari, eğitim ve din ile ilgili bir meslek grubundan sadece muhtar yer almamaktadır. Aralı köyünde sadece muhtar mevcuttur. Çebni köyünde bir muhtar-ı evvel, bir muhtar-ı sâni ve köyün imamı bulunmaktadır.

5.2. Yiyecek İçecek Üretim ve Satışı İle İlgili Meslekler

Saray Mahallesi'nde yedi leblebici, altı değirmenci birer ekmekçi, leblebici halifesi ve kahveci bulunmaktadır. Cemare Mahallesi'nde sadece kahveci yer almaktadır. Artukâbâd Mahallesi'nde beş leblebici, dört değirmenci, üç kahveci, birer tuzcu ve duhancı²⁵ mevcuttur. Hacı Yahya Mahallesi'nde beş değirmenci, üç helvacı ve leblebici, birer kahveci, duhancı, tuzcu ve şıracı²⁶ bulunmaktadır.

Bademli köyünde bir değirmenci, balıklı köyünde ise herhangi bir yiyecek içecek üretim ve satışı ile ilgili meslek bulunmamaktadır. Kutluca köyünde iki değirmenci, Balıklı'ya tâbi, Aralı ve Çebni köyünde bu meslek grubundan hiçbir meslek yer almamaktadır.

halk arasında mahalle mektebi olarak da anılmıştır. Bu okullarda görev yapan öğretmenlere de muallim-i sıbyan veya sıbyan mektebi muallimi denilmiştir. Tanzimat dönemi öncesinde sıbyan okullarının muallimleri çoğunlukla cami hocalarıdır. Bkz. Songül Keçeci Kurt, *'Tanzimat'tan Sonra Kızların İlmî ve Ahlakî Eğitimi'*, Eğiten Kitap Yayıncılık, Ankara 2018, s.9-83.

- 24 Sözlük anlamı “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek için tekrar etmek” olarak ifade edilir. Ders kelimesinin kökü olan “tef ‘il” kalıbından türeyen müderris, medrese kültürünün ortaya çıktığı 10. yüzyıldan itibaren görülmekle beraber 11. yüzyılda Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün Nizâmiye medreselerini inşa etmesinden sonra burada ders veren en yüksek dereceli ilim insanı için kullanılmaya başlanarak resmî bir mahiyet kazanmıştır. Osmanlılar'da Osmanlı ilmiye teşkilâtında kadılık ve müftülükle beraber meydana gelen üç esas görevden biri olan müderrislik medreselerde çeşitli dersler veren hocaları tanımlamak için kullanılmıştır. Medrese düzenin sona ermesinden itibaren de yüksek dereceli okullarda vazifeli olan hocalar için bu unvan devam etmiştir. 19. yüzyılda faaliyete geçen batı tarzındaki eğitim kurumlarının hocaları da müderris unvanıyla anılmıştır. Müderrislerin vazifelerini aslî ve geçici olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Aslî vazifesi medresede ders vermek ve az sayıdaki talebeleriyle alakadar olmak ve onları ilme istekli hale getirmektir. Bunun yanı sıra medrese içinde güvenliğin ve çalışma ortamının sağlanması da onun görevleri arasında yer almaktadır. Bkz. Nebi Bozkurt, 'Müderris', *TDVİA*, C.31, TDV yayınları, Ankara 2020, s.465-467. Bozkurt, 2020: s.465-467; Mehmet İpşirli, 'Müderris', *TDVİA*, C.31, TDV yayınları, Ankara 2020, s.467-468.
- 25 Tütüncü. Bkz. Ahmet Doğan, 2005. *'Osmanlıca Türkçe Sözlük'*, 3.baskı, Akçağ yayınları, Ankara 2005: s.132.
- 26 Şıra yapıp satan kimse (tdk.gov.tr).

5.3. Alet-Edevat İmal Edenler İle İlgili Meslekler

Saray Mahallesi'nde iki nalbant²⁷, iki demirciyle birlikte birer serraç²⁸ ve nalbant çırağı bulunmaktadır. Cemare Mahallesi'nde bir semerci²⁹ ve semerci çırağı yer almaktadır. Artukâbâd Mahallesi'nde on üç demirci, iki bıçakçı ve birer nalbant, semerci, semerci çırağı mevcuttur. Hacı Yahya Mahallesi'nde beş nalbant, beş demirci, dört semerci ve bir bıçakçı bulunmaktadır. Köylerde bu meslek grubundan herhangi bir meslek mevcut değildir.

5.4. Temizlik ve Hizmet İşleri İle İlgili Meslekler

Saray Mahallesi'nde bir hademe ve bir natır bulunmaktadır. Cemare Mahallesi'nde üç berber ve bir berber çırağı yer almaktadır. Artukâbâd Mahallesi'nde bir berber, bir tellak ve bir kalaycı mevcuttur. Hacı Yahya Mahallesi'nde sadece iki berber bulunmaktadır. Köylerde bu meslek grubundan herhangi bir meslek bulunmamaktadır.

5.5. Dokumacılık İle İlgili Meslekler

Saray Mahallesi'nde on bir çulha³⁰, beş urgancı³¹, üç muytab³², ikişer dikimci, terzi ve keçeci³³ bulunmaktadır. Cemare Mahallesi'nde dokuz çulha, altı urgancı, beş urgancı çırağı, dört terzi ve muytab, iki keçeci ve bir dikimci yer almaktadır. Artukâbâd Mahallesi'nde on üç urgancı, on çulha, beş muytab ve keçeci, üç terzi ve bir dikimci yer almaktadır. Hacı Yahya Mahallesi'nde kırk sekiz muytab, kırk bir urgancı, altı dikimci ve terzi, beş urgancı çırağı ve çulha ile birlikte birer bezzaz³⁴ ve muytab çırağı mevcuttur. Aralı köyünde iki hasırcı mevcut olmakla beraber diğer köylerde bu meslek grubundan herhangi bir meslek yer almamaktadır.

5.6. Ticaret İle İlgili Meslekler

Saray Mahallesi'nde altı oduncu, üç kiracı, bir tarakçı ve satıcı bulunmaktadır. Cemare Mahallesi'nde sekiz oduncu, iki attar³⁵ ile beraber birer eskici ve tarakçı yer almaktadır. Artukâbâd Mahallesi'nde on dokuz oduncu, dört eskici, iki kiracı ve birer çerçi, attar, bakkal mevcuttur. Hacı Yahya Mahallesi'nde on dokuz oduncu, dört attar, üç kiracı ile birlikte bir mumcu ve eskici bulunmaktadır. Aralı köyünde bir kiracı mevcut olmakla beraber diğer köylerde bu meslek grubundan herhangi bir meslek yer almamaktadır.

5.7. Beden Gücüne Dayalı Meslekler

Saray Mahallesi'nde on üç ırgad, on iki hizmetkâr bulunmaktadır. Cemare Mahallesi'nde otuz bir ırgad, dokuz hizmetkâr yer almaktadır. Artukâbâd Mahallesi'nde yetmiş üç ırgad, on altı hizmetkâr ve bir hamal mevcuttur. Hacı Yahya Mahallesi'nde yirmi

27 Hayvanların ayaklarına nal çakan kimse (tdk.gov.tr.).

28 Koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse (tdk.gov.tr.).

29 Semer yapan veya satan kimse (tdk.gov.tr.).

30 El tezgâhında bez dokuyan kimse (tdk.gov.tr.).

31 Ketten, kenevir, pamuk, jüt gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince halat olan urgan işi ile uğraşan kimse (tdk.gov.tr.).

32 Keçi kılından hayvan çulu, yem torbası vb. dokuyan kimse (tdk.gov.tr.).

33 Keçe yapan veya satan kimse (tdk.gov.tr.).

34 Bezci, kumaş satan, bezci, manifaturacı (Doğan, a.g.e. s.76).

35 Güzel kokular, iğne iplik vesaire satan; aktar (Doğan, a.g.e. s.47).

yedi ırgad, on beş hizmetkâr yer almaktadır.

Bademli köyünde iki ırgad ve bir hizmetkâr, Balıklı köyünde bir hizmetkâr, Kutluca köyünde bir hizmetkâr, Balıklı'ya tâbi yerleşim yerinde bu meslek grubundan sadece bir hizmetkâr mesleği mevcuttur. Aralı köyünde beş hizmetkâr, üç ırgad olmakla beraber Çebni köyünde elli iki ırgad ve birer rençber ve hizmetkâr bulunmaktadır.

5.8. Tarım ve Hayvancılık İle İlgili Meslekler

Saray Mahallesi'nde on sekiz çiftçi bulunmaktadır. Cemare Mahallesi'nde otuz dört çiftçi, yedi çoban ve bir bostancı yer almaktadır. Artukâbâd Mahallesi'nde elli dört çiftçi ve on altı çoban mevcuttur. Hacı Yahya Mahallesi'nde altmış yedi çiftçi ve dört çoban bulunmaktadır.

Bademli köyünde otuz çiftçi ve yedi çoban, Balıklı köyünde dört çiftçi, Kutluca köyünde otuz çiftçi ve üç çoban, Balıklı'ya tâbi yerde yine on sekiz çiftçi ve üç çoban, Aralı köyünde altmış çiftçi ve iki çoban ile beraber Çebni köyünde ise otuz üç çiftçi ve üç çoban bulunmaktadır.

5.9- İnşaat İle İlgili Meslekler

Saray ve Cemare Mahallesi'nde bir kiremitçi, Artukâbâd ve Hacı Yahya Mahallesi'nde de birer dülger bulunmaktadır. Köylerde bu meslek grubundan herhangi bir meslek bulunmamaktadır.

5.10- Taşımacılık İle İlgili Meslekler

Bu meslek grubunda yer alan meslek grubu olarak katırcı sadece Artukâbâd Mahallesi'nde bulunmaktadır.

5.11- Güvenlik İle İlgili Meslekler

Bu meslek grubunda mahallelerde mevcut olmamakla birlikte sadece iki köyde birer tane bekçi yer almaktadır. Bunlar Bademli ve Balıklı köyleridir.

5.12- İşi Olmayanlar

Saray Mahallesi'nde bulunmayan Cemare Mahallesi'nde bir sa'il, Artukâbâd Mahallesi'nde altı, Hacı Yahya Mahallesi'nde ise beş sa'il kayda geçmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Anadolu'daki en eski yerleşim yerlerinden biri olan Gümüşhacıköy tarihte Gümüş ve Hacıköy beldelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Coğrafi olarak tarıma uygun bir ovada ve suya yakın yerde kurulmuştur. Hacıköy İslami fetihlerden önce üç yüzyıl boyunca Kemari adıyla anılmıştır. Daha sonra bazı değişikliklere uğrayarak Cemare, H. 896 (M. 1490-1491) yılında buraya Hacı Nazır Köyü ancak sonrasında nazır kelimesi çıkarılıp Hacıköy denilmiştir.

Bu çalışmada 1845-1846 yılı Hacıköy kazâsına ait nüfus defterinde yaşayan Müslüman ahalinin icra ettikleri meslekler incelenmeye çalışılmıştır. Bu defterde kayda geçen 4 mahalle ve 6 köyün hane ve nüfus sayısı ile birlikte kişilerin meslekleri de kayda geçmiştir. Hacıköy kazâsında toplam hane sayısı 669, erkek nüfus sayısı 1735 olup kazâda herhangi bir mesleği icra eden bireylerin sayısı 1113'tür. Bu da kazâda yaşayan

erkelerin yaklaşık %64'ünün bir meslek sahibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca 66 meslek çeşitliliği yanı sıra meslekleri gruplara ayırdığımızda ise 12 çeşit sınıflandırma karşımıza çıkmaktadır. Meslek grupları arasında en çok icra edilen meslekler tarım ve hayvancılık ile ilgili mesleklerdir. Bu da bize 19. yüzyıl Osmanlı topraklarında tarım ve hayvancılığın hala en yaygın ekonomik faaliyet olduğunu göstermektedir. Hacıköy kazâsı da tipik bir tarım toplumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kazâda beden gücüne dayanan meslekler ile dokumacılık da gelişmiştir.

Tanzimat Dönemi reformlarının Hacıköy'de uygulanarak muhtarlık teşkilatının kurulduğu, bazı şahısların muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sânilik görevlerini yürüttüğü bunun yanı sıra meslek erbabı oldukları da görülmektedir.

Bununla birlikte daha önce nüfus defterleri ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Hacıköy kazâsında meslek çeşitliliğinin fazla olduğu, en çok icra edilen mesleklerin de her yerde aynı olmadığı görülmektedir.

Tablo 10: Hacıköy ile Bazı Kazâlardaki Mesleklerin Durumu

Yer	Hane sayısı	Nüfus	Meslek sahibi olanların sayısı	Meslek çeşidi	En çok icra edilen üç meslek
Malatya	2375	6668	2085	116	Çulha, rençber,talebe
Şuhud/Mahalleler	340	818	285	28	Çiftçi,amele,berber
Şuhud/Köyler	629	1801	524	9	Çiftçi, muhtar-ı evvel, muhtar-ı sâni, amele
Çubuk	1886	5660	1603	10	Çiftçi, ırgad, çoban
İnegöl	2366	6079	143	61	Berber, çoban, gulam
Hacıköy	669	1735	1127	66	Çiftçi, ırgad, muhtab

Tablo 10'daki örneklerde görüldüğü gibi, 1842 yılı nüfus defterinde 1886 haneli, 5660 nüfuslu Çubuk kazâsında, 1603 kişi meslek sahibidir, 10 adet meslek çeşidi tespit edilmiştir. Kazâda 1.213 kişinin çiftçi, 182 kişinin ırgad, 96 kişinin çoban, 70 kişinin hizmetkâr, 23 kişinin kömürcü, 7 kişinin demirci (temürçi), 5 kişinin bekçi, 3 kişinin bostancı ve 2'şer kişinin deveci ve berberlik yaptığı görülmektedir.³⁶ 2641 numaralı Malatya kazâsı merkez müslim nüfus defterine göre 2373 hane ve 6668 nüfuslu bu yerleşim yerinde 2085 kişi bir mesleğe sahip olup 116 meslek türü mevcuttur. Bu meslekler arasında en çok 306 kişiyle çulha, 260 kişiyle rençber ve 208 kişiyle talebe ilk üç sırada yer almaktadır.³⁷ Bunun yanı sıra 1716 numaralı Şuhud kazâsı müslim defterinde de mahallelerde 340 hanelik 818 nüfus içerisinde herhangi bir mesleğe sahip olan 285 kişidir ve 28 farklı meslek bulunmaktadır. En çok icra edilen meslek 90 kişiyle çiftçi, 72 kişiyle amele ve 19 kişiyle berber yer almaktadır. Köylerinde 629 hane, 1801 nüfus içerisinde herhangi bir mesleği icra eden 524 kişi ve 9 farklı meslek türü vardır. Bu meslekler arasında sırayla 363 kişiyle çiftçi, 56 kişiyle muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sâni, 37 kişiyle de amele gelmektedir.³⁸ Ayrıca 01444

36 Hüseyin Çınar, İsmail Kıvrım, *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Çubuk Belediyesi Yayınları, 2016.

37 Nurullah, BALKI, *2641 Numaralı Malatya Kazası Merkez Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi (H-1261/M-1845)*' Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, İzmir 2022., s.13-56.

38 Saffet, Büyükbaş., *1716 Numaralı Müslim Nüfus Defterine Göre 1837-1838'de Şuhud Kazası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar 2021, s.13-47.

numaralı İnegöl müslim nüfus defterine göre mahalle ve köylerde toplam 2366 hane ve 6079 kişilik nüfusta herhangi bir mesleğe sahip olanlardan kayda geçen sadece 143 kişidir. Meslek türü olarak 61 tane mevcuttur. Bu mesleklerden en fazla 22 kişiyle berber akabinde 12 kişiyle çoban ve 9 kişiyle gulam yer almaktadır.³⁹ 1845-1846 yılı Hacıköy kazâsı müslim defterine bakıldığında 669 hanede 1735 nüfuslu yerde tespit edilebilen meslek sahibi kişi sayısı 1127, meslek çeşidi 66'dır.

Daha sonraki yıllarda tutulan Sivas Vilayetine ait salnamelerde Amasya Sancağı'na bağlı Gümüş ve Hacıköy'ün birleşmesiyle oluşan Gümüşhacıköy kazâsında icra edilen mesleklere dair bazı ip uçları bulunmaktadır. 1871-1872 yıllarına ait salnamelerde burada sanayi ürünlerinden iyi hamam takımları ve eğer üzengisi malzemeleri yapıldığı, arazi mahsullerinden ise tahıl ve sebze üretimi gerçekleştirildiği görülmektedir. 1875, 1881, 1883 tarihli Sivas Vilayet Salnamelerinde, bölgede ayrıca buğday, arpa, karık, tahıl, nohut, mercimek, hububat, kendir ve tütün yetiştirildiği, sanayi ürünlerinden çorap, çuval, kendir ipi, nal, üzengi, Halep taklidi ip, alaca dokuma, aba, havlu, hamam takımı, el havlusu, yastık örtüsü ve benzeri malzemeler yapıldığı tespit edilmiştir.⁴⁰ Bu durum 1845-1846 yılı nüfus defterinde olduğu gibi tarıma ve dokumacılığa dayalı mesleklerin sonraki yıllarda da yapılan üretim faaliyetlerine bakılarak devam ettiğini düşündürmektedir.

Ayrıca bölgede önemli bir ekonomik faaliyet olan madencilik de gelişmiştir. Gümüş-Hacıköy madenleri Anadolu'da etkinlik gösteren en eski maden yataklarından biridir. Amasya sancağına tabi Gümüşhacıköy ve ona bağlı Bakırçayı madeninin Osmanlı ülkesinde yer alan mühim gümüş ve kurşun rezervine sahip bir bölge olduğu bilinmektedir.⁴¹ Sivas Vilayet salnamelerinde de Gümüş Kazâsında gümüş madeni olup o dönemde otuz altı mağarada iki yüz seksen kadar asker işçi çalıştırmakta ve dört tane izabe fırını ile bir kal fırını işletildiği belirtilmektedir.⁴² 1845-1846 tarihli müslim nüfus defterine göre Hacıköy'de madencilğe bağlı bir meslek olarak demirciliğin icra edildiği düşünülebilir.

Sonuç olarak mesleklerin gelişmesinde etkili olan faktörler genel itibariyle coğrafi konum, iklim, ulaşım, kaynaklar, ihtiyaçlardır. Hacıköy kazâsı, nüfusuna göre meslek çeşitliliği bakımından önemli bir zenginliğe sahiptir. Genel olarak tarım toplumu özelliğine sahip tipik bir Osmanlı kazâsıdır.

39 Hatice, Uzer, *01444 Numaralı İnegöl Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, Bursa 2019.

40 Tuzcu-Tuzcu, *a.g.e.*, s.13 ve devamı.

41 Songül Keçeci Kurt, Gürkan Cevger, XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Gümüşhacıköy Madenlerinin Durumu, *Asead C. 6* S.10,2019, s.220-238

42 Tuzcu-Tuzcu *a.g.e.*, s.13 ve devamı.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 2198 Numaralı Sivas Eyaleti, Amasya Sancağı, Hacıköy Kazâsı Müslim Nüfus Defteri. (BOA, NFS.D., 2198)

Diğer Kaynaklar

Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin, “*Amasya Tarihi*”, B.M.M Kütüphanesi, Cilt 1, İstanbul 1936.

Afyoncu, Erhan Ahışhalı, Recep,. . ‘*Kâtip*’, *TDVİA*, C.25, TDV Yayınları, Ankara 2022, s.53-55.

Akbayar, Nuri, ‘*Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*’, İletişim Yayınları, C.5, İstanbul 1985, s.1238-1246.

Akyıldız, Ali, ‘*Muhtar*’, *TDVİA*, C.31, TDV Yayınları, Ankara 2020, s.51-53.

Algar, Hamid, ‘*Molla*’, *TDVİA*, C.30, TDV Yayınları, Ankara 2020, s.238-239.

Balkı, Nurullah, ‘*2641 Numaralı Malatya Kazası Merkez Müslim Nüfus Defteri’nin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi (H-1261/M-1845)*’ Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, İzmir 2022.

Belge, Hadi “‘İsveçli Gezgin Jean Otter’in Şark Seyahati: Tokat ve Amasya İzlenimleri (1734-1744).” *Turkish Studies* 16(3), 2021, s.251-266.

Belge, Hadi. Alman Kolonyal Politikaları ve Protestan Misyonerliği İçin Bir Örnek: Amasya Atabey Çiftliği (1879-1919). *History Studies* (13094688), 2018, 10(8).

Bozkurt, Nebi, ‘*Nüfus*’, *TDVİA*, C.33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.293-294.

Bozkurt, Nebi, ‘*Müderriş*’, *TDVİA*, C.31, TDV Yayınları, Ankara 2020, s.465-467.

Büyükbaş, Saffet, ‘*1716 Numaralı Müslim Nüfus Defterine Göre 1837-1838’de Şuhud Kazası*’ Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar 2021.

Doğan, Ahmet, ‘*Osmanlıca Türkçe Sözlük*’, 3.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

Evliya Çelebi, ‘*Seyahatname*’, C. 1-2, Haz.: Seyit Ali Kahraman, Ankara 2013.

Göyünç, Nejat, ‘*Hane*’, *TDVİA*, C.15, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s.552-553.

İpşirli, Mehmet, ‘*Müderriş*’, *TDVİA*, C.31, TDV Yayınları, Ankara 2020, s.467-468.

Keçeci Kurt, Songül, *Tanzimat’tan Sonra Kızların İlmî Ve Ahlakî Eğitimi*, Eğitim Kitap Yayıncılık, Ankara 2018.

Keçeci Kurt Songül, Cevger Gürkan, XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Gümüşhacıköy Madenlerinin Durumu, *Asead* C. 6 S. 10, 2019, s.220-238

Karal, Enver Ziya, ‘*Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*’, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1995.

Karpat, K.H, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (Çev. B.Tırnakçı), Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2010.

Koç, Yunus, 'Nüfus', *TDVİA*, C.33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.294-299.

Küçük, Cevdet, 'Cerîde Nezâreti', *TDVİA*, C.7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.409-410.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, 'Şehir', *TDVİA*, C.38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s.441-446.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, 'Kâtip', *TDVİA*, C.25, TDV Yayınları, Ankara 2022, s.49-52.

Öz, Mehmet, 'Tahrir', *TDVİA*, C.39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, S.425-429.

Özel, Oktay «Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri.» *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*. 2001: 33-50.

Şahin, İlhan - Emecen, Feridun "Amasya", *TDVİA*, C.3, TDV Yayınları, İstanbul 1991. s.1-4.

Tdk, <https://sozluk.gov.tr/> , 28.07.2022.

Tuzcu, Ali-Tuzcu Kemal, *Seyahatnamelerde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Uzer, Hatice, *01444 Numaralı İnegöl Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, Bursa 2019.

Uyanık, Ercan, Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Yönetim Yapısı, *Türk İdare Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Eskişehir 2013, s.107-115.